

ABILITAREA JURIDICĂ ȘI ASISTENȚA JURIDICĂ GARANTATĂ DE STAT CA PREMIZE A REALIZĂRII PRINCIPIILOR CONSTITUȚIONALE

Victor ZAHARIA, dr. conf. univ. USM, Președinte CNAJGS

Rezumat

Fundamentul valoric al Constituției Republicii Moldova din 1994 a permis redimensionarea relațiilor sociale și sporirea nivelului de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale. Eforturile de consolidare a autorităților publice produc rezultate din perspectiva transpunerii principiilor constituționale în realitatea socială și juridică. Cu toate acestea, trebuie conștientizat rolul societății civile de garant al durabilității proceselor de reformă și importanța nivelului de cultură civică și politică a populației.

Informarea și abilitarea juridică semnifică formarea acelor deprinderi și atitudini de a avea încredere și de a valorifica protecția pe care o oferă legea. Un instrument eficient în acest sens este asistența juridică primară, inclusiv prin intermediul rețelei de parajuriști. Sistemul de asistență juridică garantată de stat contribuie la realizarea principiilor constituționale nu doar prin facilitarea accesului la justiție, dar și prin sensibilizarea comunităților/locuitorilor să înțeleagă că au anumite probleme de natură juridică; ajutor persoanelor să-și soluționeze problemele juridice individuale pe care le confruntă; mobilizarea membrilor comunității în vederea soluționării unor probleme comune; consolidarea respectului față de lege; educație juridică și civică a membrilor comunității; responsabilizarea exponenților puterii și mobilizarea autorităților publice în soluționarea problemelor comunității.

Summary

The values embedded in the Constitution of the Republic of Moldova from 1994 allowed the resizing of social relations and increasing the level of protection of

fundamental rights and freedoms. Efforts to consolidate public authorities produce results from the perspective of transposing constitutional principles into social and legal reality. However, the role of civil society as a guarantor of the sustainability of reform processes and the importance of the level of civic and political culture of the population must be well understood.

Legal awareness and empowerment imply formation of those skills and attitudes to trust and capitalize on the protection offered by the law. An effective tool in this regard is primary legal assistance, including through the network of paralegals. The state-guaranteed legal aid system contributes to the realization of constitutional principles not only by facilitating access to justice, but also by sensitizing communities/inhabitants to understand that they have certain legal problems; help people solve their individual legal problems they face; mobilizing community members to solve common problems; strengthening respect for the law; legal and civic education of community members; accountability of power exponents and mobilization of public authorities in solving community problems.

Cuvinte-cheie: principii constituționale, abilitare juridică, asistență juridică primară, parajurist/parajuristă.

Key-words: constitutional principles, legal empowerment, primary legal aid, paralegal.

Declararea suveranității și independenței Republicii Moldova a semnat oportunitatea edificării unei noi societăți, în care demnitatea și libertatea tuturor și a fiecăruia în parte, sunt consacrate și garantate. Constituția Republicii Moldova consfințește un nou fundament valoric și în particular statul de drept, pacea civică, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic [1, Preambul].

Pe parcursul a 30 de ani de la adoptarea Constituției, populația Republicii Moldova a fost martoră și expusă la varii procese de transformări și reformă, unele dintre care și-au atins obiectivele, altele doar parțial, o parte nesemnificativă fiind chiar anti-eficiente. În ansamblu, eforturile autorităților, conjugate cu cele ale societății civile, cu implicarea și susținerea partenerilor de dezvoltare, au produs o diferență majoră. Este indiscutabilă și evidentă diferența produsă în ceea ce ține de promovarea, garantarea și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

O analiză statică prudentă permite a inventaria multiple aspecte ce merită în continuare atenția sporită a autorităților, societății civile și a partenerilor de dezvoltare. Pe bun drept, continuă eforturile de promovare a principiilor statului de drept, ale unei bune guvernări, inclusiv combaterea corupției și asigurarea unei justiții echitabile. Cu toate acestea, atenție deosebită merită nivelul de cultură civică și politică a populației.

Lecțiile învățate de alte societăți demonstrează că eforturile de consolidare a autorităților publice produc rezultate, dar acestea nu prezintă garanția incontestabilă a ireversibilității. În timp ce responsabilitatea bunei guvernări aparține autorităților și mecanismelor constituționale, putem atribui fără ezitare rolul de garant al durabilității proceselor de reformă doar societății civile.

Experiența sistemului de asistență juridică garantată de stat și a organizațiilor societății civile demonstrează clar un nivel modest de percepere de către unele persoane a faptului că au probleme de natură socio-juridică (de exemplu, conștientizarea că anumit comportament constituie contravenție sau chiar infracțiune); grad scăzut de informare privind serviciile disponibile în comunitate (persoanele nu cunosc ce servicii există în comunitate și cum le pot accesa, inclusiv datorită faptului că informația distribuită nu ajunge la toate grupurile țintă în necesitate sau nu este accesibilă sau la nivelul de înțelegere a potențialilor

beneficiari); ezitări din cauza abilităților modeste de a interacționa cu instituții publice (de exemplu, nu a scris niciodată o cerere, nu percepe că manifestarea voinței poate fi în formă liberă); spectrul de servicii necesare nu este complet (de exemplu, disponibilitatea serviciilor de asistență juridică primară și a serviciilor de mediere în anumite localități, serviciilor de plasament la necesitate); serviciile nu sunt integrate (deseori serviciile juridice, de documentare, psihologice și sociale sunt prestate în locații diferite); insuficiența sau chiar lipsa resurselor financiare pentru a accesa servicii (costurile serviciilor contra plată dar și costuri de deplasare, traducere etc.); dificultăți logistice de accesare a serviciilor (de exemplu: acomodarea rezonabilă, graficul serviciilor de transport) [4, p. 37]. Unele dintre aceste provocări au chiar un caracter sistemic (sau cel puțin repetitiv) și necesită soluții complexe, de exemplu anumite servicii au devenit accesibile în format on-line, ceea ce implică accesul persoanelor la internet și echipamentul necesar (inclusiv a celor din localitățile rurale și facilitarea accesului grupurilor vulnerabile la aceste servicii).

În ansamblu, atât în cazuri de acces problematic la servicii publice cât și în cazuri de abuz al autorităților, întâlnim subiecți de drept care nici nu conștientizează existența problemei de natură juridică; uneori renunță la soluționarea problemei din cele mai diverse motive; într-un anumit număr de cazuri încearcă a le soluționa, dar fără succes și în anumite cazuri le soluționează [5, p. 8].

Reamintim că buna guvernare nu semnifică instituții consolidate și autosuficiente, dar instituții publice care respectă întocmai principiile constituționale, inclusiv universalitatea și egalitatea în drepturi, răspunderea pentru vătămarea drepturilor prin acte administrative sau nesoluționarea în termen legal a cererilor, pentru prejudiciile cauzate prin erorile săvârșite în procesele penale de către organele de urmărire penală și instanțele judecătorești.

Informarea și abilitarea juridică semnifică formarea acelor deprinderi și atitudini de a avea încredere și de a valorifica protecția pe care o oferă legea [7, p.365]. Un instrument eficient în acest sens este asistența juridică primară.

În anul 2008, a fost edificat un nou sistem de asistență juridică garantată de stat. Misiunea sistemului de asistență juridică garantată de stat este protejarea dreptului la un proces echitabil, statuat de articolul 6 al Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, prin organizarea și acordarea asistenței juridice garantate de stat în vederea diminuării impedimentelor economico-financiare în realizarea accesului la justiție, asigurând accesul liber și egal pentru toate persoanele la asistență juridică efectivă în cadrul unui sistem cost-eficient, accesibil și nediscriminatoriu de asistență juridică [3, p. 4]. Și Legea cu privire la asistența juridică garantată de stat este la fel superficială în partea ce ține de evidențierea rolului sistemului de asistență juridică garantată de stat de abilitare juridică a populației [2]. Totodată, **abilitarea juridică, deși nu este menționată expres, a fost văzută totdeauna printre obiectivele primare ale sistemului, prin interpretarea extensivă a rolului asistenței juridice primare, acordată de către parajuriști, asociații obștești și avocații publici.**

Astfel, la prima vedere, parajuriștii doar ajută persoanele din comunitate să soluționeze anumite probleme socio-juridice prin valorificarea căilor oferite de către lege. În realitate, contribuția parajuriștilor pentru viața unei comunități este mult mai amplă.

Parajuriștii **ajută comunitatea/locuitorii să înțeleagă că au anumite probleme de natură juridică.** Pe cât de teoretică este o asemenea constatare, pe atât de practică ea devine. În primul rând, parajurista/parajuristul este parte din comunitate și se confruntă la nivel personal cu probleme similare pe care le confruntă membrii comunității. De la parajurist/parajuristă se așteaptă ca acesta/aceasta să

interacționeze cu membrii comunității, cu liderii de opinie și să-și formeze o înțelegere clară despre problemele juridice pe care le au membrii comunității (de exemplu, un singur angajator care impune condiții inechitabile de muncă), care sunt cele mai frecvente (de exemplu, încălcarea drepturilor consumatorului), mai importante (de exemplu, lipsa contractelor de arendă a pământului), care cer soluții de neamânat (de exemplu, gunoiștea neautorizată). După ce are o claritate a stării de lucruri, parajuristul/parajurista în cadrul discuțiilor individuale, lecțiilor publice, evenimentelor de altă natură, formulează întrebări și îi face pe interlocutori să conștientizeze că au o problemă de natură juridică care merită a fi adresată cât de curând posibil pentru a o rezolva prin mijloace legale [6, p. 15].

Parajuriștii **ajută persoanele să-și soluționeze problemele juridice individuale cu care se confruntă**. Orice problemă are cu precizie cel puțin o soluție. Odată ce persoana încearcă a găsi soluție, deja este un pas înainte. Cu toate acestea, nu totdeauna soluțiile preferate de către membrii comunității sunt cele mai eficiente și durabile. Și anume din considerentul că anumite soluții sunt doar temporare și nu au acoperirea legală necesară. Parajuristul/parajurista însă are menirea de a ajuta membrii comunității să găsească acele soluții care sunt reciproc avantajoase, sunt permise (sau, după caz, impuse de lege) și contribuie la stabilitatea comunitară. Aceasta presupune un efort considerabil din partea parajuristului/parajuristei de a aduce părțile în conflict cât mai curând posibil în fața problemei ca să o rezolve (este mai ușor de a rezolva o problemă care nu escaladează) și anume pe cale legală, în arealul legalului (în caz contrar nu vor beneficia ulterior de protecția pe care legea le-o oferă). Aceasta se face prin implicarea doar a parajuristului/parajuristei (prin consultanța pe care acesta/aceasta o oferă sau prin medierea unui conflict) sau prin implicarea de către parajuriști a altor specialiști și instituții (referire pentru a beneficia de alte servicii publice sau de servicii juridice ale unor avocați) [6, p. 15].

Parajuriștii **mobilizează membrii comunității în vederea soluționării unor probleme comune.** În fiecare comunitate pot fi întâlnite varii probleme, unele fiind doar ale unor locuitori, altele – unei anumite părți din locuitori, iar unele – ale comunității în ansamblu. Este o artă întreagă de a convinge membrii comunității, de ai face să creadă că ei sunt cei care trebuie să depună efort pentru a soluționa problemele comune. Este de menționat că la acest compartiment, parajuristul/parajurista ar putea acționa ca organizator (toate activitățile sunt dirijate de parajurist/parajuristă), executor (unele dintre activități sunt realizate de parajurist/parajuristă) și facilitator (parajuristul//parajurista doar impulsionează anumite decizii, acțiuni din partea membrilor comunității și îi ajută în realizarea lor). Acest ultim rol este cel mai important, or, parajuristul//parajurista are menirea de a ajuta în soluționarea problemelor comune, însăși soluționarea și executarea acțiunilor ce se impun revenind membrilor comunității și liderilor acestora [6, p. 16].

Parajuriștii **consolidează respectul față de lege.** Nu vom exagera cu abordări complexe, ci doar vom sublinia că parajuriștii sunt cei care oferă oportunitatea soluționării pe căi legale a problemelor de natură juridică, oferind accesul persoanelor la mecanismele de protecție a drepturilor lor. Odată valorificate și obținând un rezultat echitabil și durabil, sporește respectul față de lege și protecția pe care o oferă legea fiecăruia [6, p. 16].

Parajuriștii **contribuie la educația juridică și civică a membrilor comunității.** Astfel, prin intermediul interacțiunilor individuale, dar și lecțiilor publice, parajuriștii oferă membrilor comunității oportunitatea de a se întreba: de ce avem asemenea probleme, cum pot fi ele soluționate, care sunt căile democratice de soluționare. Aceasta reprezintă o educație juridică generală [6, p. 17]. Există multiple subiecte de interes pentru membrii comunității, pe care parajuriștii ar putea să le abordeze, spre exemplu, consultarea persoanelor în probleme locale de interes major,

modalitatea de participare la luarea deciziilor, asigurarea transparenței în activitatea instituțiilor publice etc.

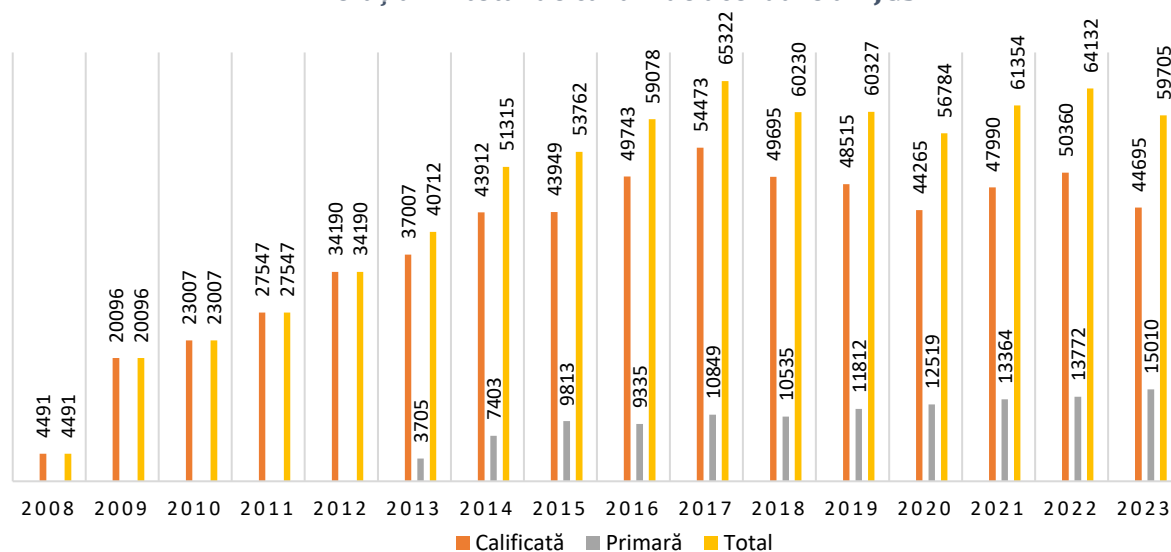
Parajuristul/parajurista prin activitățile sale **contribuie la responsabilizarea exponenților puterii**. Membrii comunității se pot confrunta cu multiple probleme. Așa cum arată studiile și experiența rețelei de parajuriști, multe dintre acestea sunt cauzate chiar de către autoritățile publice prin încălcarea unor drepturi sau prin lipsa de acțiune în vederea soluționării anumitor situații ce lezează drepturile membrilor comunității. Este de reamintit că parajuristul/parajurista nu este exponent și nici în serviciul autorităților. Parajuristul/parajurista este în serviciul membrilor comunității. De aceea, ar putea ca la o anumită etapă autoritățile să nu fie prea mulțămite de activitatea parajuristului/parajuristei, deoarece le creează impedimente în exercitarea abuzivă a puterii. Prin consultanțele individuale oferite la problemele juridice specifice, prin mobilizarea comunității, prin acțiuni în interes individual sau public, parajuristul/parajurista poate determina ca exponenții puterii publice să își revizuiască abordările, așa încât acestea să fie în deplină conformitate cu legea [6, p. 17].

Parajuriștii prin activitățile lor contribuie la **mobilizarea autorităților publice în soluționarea problemelor comunității**. Merită a atrage atenția aici la două aspecte. Pe de o parte, există multe lucruri de făcut în comunitate și s-ar putea ca anumite probleme pe care le au membrii comunității să nu fie considerate de către autorități ca fiind prioritare. Astfel, prin facilitarea interacțiunii dintre membrii comunității și autorități, de fapt parajuriștii contribuie ca problemele stringente ale membrilor comunității să fie auzite și să devină parte din agenda prioritară a autorităților. În special, aceasta este valabil pentru grupurile vulnerabile și marginalizate, care singure nu au capacitate de a determina autoritățile să acționeze și în interesul lor. Sub un alt aspect, deseori însăși autoritățile locale au nevoie de suport în realizarea unor activități în comunitate. Aici parajuriștii au menirea ca să coopereze cu

autoritățile publice, așa încât acestea să poată realiza deplin activitățile care sunt în interesul comunității (prin consultarea în privința unor aspecte legale, dar nu mai puțin important – prin implicarea acelor membri ai comunității care sunt în opoziție cu autoritățile). Uneori pot apărea contexte în care parajuristul/parajurista de fapt mediază conflictul autorităților cu unii membri ai comunității. Hotarul este destul de delicat, or, aceasta impune ca parajuristul/parajurista să determine exact și contextual nivelul și stilul de cooperare și interacțiune cu autoritățile (pe de o parte să coopereze, dar aceasta nu înseamnă să treacă în umbră interesele membrilor comunității) [6, p. 17].

Numărul anual de cazuri de beneficiere de asistență juridică garantată de stat, inclusiv primară, este în continuă creștere (de la în jur de 20000 cazuri în 2009 la aproximativ 60000 cazuri în 2023). De la 01 iulie 2008 și până la finele anului 2023, au fost înregistrate în total 727 042 cazuri de acordare a asistenței juridice garantate de stat calificate și 118 117 cazuri de asistență juridică primară [3, p. 23], cu o varietate de beneficiari (din numărul total de 44 695 cazuri de acordare a asistenței juridice calificate în 2023: în 7337 cazuri beneficiarii au fost femei, circa 16 %; în 2428 cazuri beneficiarii au fost minori, circa 5 %; în 1296 cazuri beneficiarii au fost persoane cu dizabilități, circa 3%; în 2642 cazuri au avut statut de victimă/parte vătămată a infracțiunii, circa 6%, dintre care 1 690 victime ale violenței domestice și 144 victime ale traficului de ființe umane).

Evoluția nr. total de cazuri de acordare a AJGS

Astfel, în 15 ani de activitate, un număr impunător de persoane (circa 845000 cazuri) au beneficiat nu numai de asistență juridică garantată de stat, dar și de suport și abilitare juridică. Implicit, **sistemul de asistență juridică garantată de stat contribuie la realizarea principiilor constituționale nu doar prin facilitarea accesului la justiție, dar și prin sensibilizarea comunităților/locuitorilor să înțeleagă că au anumite probleme de natură juridică; ajutor persoanelor să-și soluționeze problemele juridice individuale pe care le confruntă; mobilizarea membrilor comunității în vederea soluționării unor probleme comune; consolidarea respectului față de lege; educație juridică și civică a membrilor comunității; responsabilizarea exponenților puterii și mobilizarea autorităților publice în soluționarea problemelor comunității.**

Referințe bibliografice:

1. *CONSTITUȚIA REPUBLICII MOLDOVA*, Preambul. Nr. 1 din 29-07-1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 78 art. 140, 29.03.2016.
2. *LEGE* Nr. LP198/2007 din 26.07.2007 *cu privire la asistența juridică garantată de stat*. Publicat: 05.10.2007 în MONITORUL OFICIAL Nr. 157-160 art. 614.
3. *Consiliul Național pentru Asistență Juridică Garantată de Stat. RAPORT ANUAL DE ACTIVITATE*, 2023.
https://cnaigs.md/uploads/asset/file/ro/2338/1.1_Raportul_de_activitate_al_CNAIGS_2023_.pdf (accesat la 18.07.2024)
4. Igor DOLEA, Victor ZAHARIA, Mihaela GHERASIM, Viorica BUCȘA. *ACCESUL LA JUSTIȚIE. GHID PRACTIC ÎN VEDEREA RESPECTĂRII DREPTURILOR PERSOANELOR DIN GRUPURILE VULNERABILE ȘI MARGINALIZATE*. IRP, 2022. <https://irp.md/library/publications/1396-ghid-accesul-la-justiie.html> (accesat la 18.07.2024)
5. Victor ZAHARIA, Ion CĂPĂȚÎNĂ, Ceslav PANICO. *GHID PRIVIND ACORDAREA ASISTENȚEI JURIDICE PRIMARE GARANTATE DE STAT DE CĂTRE VIITORII JURIȘTI*. IRP, 2015.
https://cnaigs.md/uploads/asset/file/ro/918/Ghid_privind_acordarea_AJP_de_catre_viitorii_juristi.pdf (accesat la 18.07.2024)
6. Victor ZAHARIA, Victoria VIRSCHI, Sergiu CHIRUȚA. *Ghid metodologic pentru para-juriști*. Institutul de Reforme Penale (IRP) 2017.
<https://irp.md/library/publications/1004-principalele-instrumente-de-lucru-pentru-parajuriti.html> (accesat la 18.07.2024)
7. ZAHARIA, Victor. Abilitarea juridică și facilitarea accesului la justiție în perioadă de pandemie Covid-19 prin valorificarea tehnologiei informației. In: *State, security and human rights: in digital era*, 10-11 decembrie 2020, Chișinău. Chișinău: Tipografia Artpoligraf, 2021, pp. 365-373. https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/154044 (accesat la 18.07.2024)